

نگارش علمی در آموزش عالی:

نگاهی به فرایند داوری مقالات علمی پژوهشی

دکتر محمد عطاران *
علی اکبر سنگری **
اکرم دهباشی ***

چکیده

این مقاله به بررسی فرایند شکل‌گیری نشریات علمی - پژوهشی، روند داوری مقاله‌ها، شرایط انتخاب داور برای مقاله‌ها و انواع مجله‌های علمی می‌پردازد. تعداد مقاله‌های تک نفره در سال‌های اخیر کاهش یافته و به نوعی کیفیت مقاله‌ها و نشریات، درجه و امتیاز آنها برای دانشگاهیان و پژوهشگران حائز اهمیت شده است. داوری مقاله‌ها در نشریات علمی پژوهشی برای نویسندگان، فرایندی است توأم با خوشحالی و نگرانی. پذیرش مقاله در نشریات علمی - پژوهشی نشانگر آن است که جامعه علمی، ایده‌های نویسنده را مورد پذیرش قرار داده است و رد آن از طرف جامعه علمی موجب ناکامی و گاه سوء تفاهم می‌شود. مقاله‌هایی که داوری می‌شوند به ندرت در مرحله اول از سوی داوران پذیرش می‌شوند. پیشنهاد اصلاحات کلی، جزئی و بررسی مجدد آنها از سوی داوران و یا عدم پذیرش مقاله، وجوه محتمل داوری مقالات است. این مقاله تلاشی است برای بهبود فرایند داوری و کمک به نویسندگان و پژوهشگران جوان در انتخاب مجله‌های علمی برای انتشار یافته‌های پژوهشی‌شان.

واژگان کلیدی: نشریه، علمی - پژوهشی، داوری، ارزیابی

* دانشیار دانشگاه تربیت معلم تهران (مسئول مکاتبات: attaran-m@yahoo.com)

** عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت معلم تهران

*** کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی

مقدمه

در سال‌های اخیر انتشار نشریات علمی پژوهشی در ایران رواج بسیاری یافته است. گسترش دوره‌های تحصیلات تکمیلی و الزام دانشجویان دکتری به انتشار مقاله در نشریات علمی پژوهشی، گسترش انجام طرح‌های پژوهشی در دانشگاه‌ها و ارائه آن در نشریات علمی پژوهشی (نشاط دوست، مظاهری و ازه‌ای، 1381) ارزیابی استادان و مرتبه دانشگاه‌ها با میزان انتشار مقالات علمی پژوهشی (ولایی، کوثریان، نصیری و موسوی، 1384) پذیرش دانشجویان داوطلب ورود دوره دکتری به این دوره با امتیاز انتشار مقاله در نشریات علمی پژوهشی (آگهی پذیرش داوطلب دوره دکتری در دانشگاه تهران و سایر دانشگاه‌ها در سال 1387-1386) منوط کردن تبدیل وضعیت استخدامی اعضای هیأت علمی رسمی آزمایشی به انتشار مقاله علمی پژوهشی (آیین نامه تبدیل وضعیت دانشگاه تربیت معلم)، تدریس اعضای هیأت علمی در دوره‌های تحصیلات تکمیلی با شرط دارا بودن مقاله علمی پژوهشی (آیین نامه تدریس در دوره دکتری دانشگاه تربیت معلم)، افزایش میزان اعتبار علمی پژوهشی¹ اعضای هیأت علمی در صورت انتشار مقالات علمی پژوهشی و امثال اینها از جمله علل رشد نشریات علمی پژوهشی در کشور است. این نشریات، عمدتاً از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه‌ها یا انجمن‌های علمی منتشر می‌شوند؛ با این تفاوت که نشریات انجمن‌های علمی از شماره نخست صاحب امتیاز علمی پژوهشی هستند، ولی نشریات وابسته به دانشگاه‌ها باید شرایط کسب امتیاز نشریات علمی پژوهشی را از کمیسیون نشریات علمی کشور در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کسب کنند، مگر آن که نشریه خود را از آغاز با همکاری انجمن علمی و مرتبط با حوزه موضوعی نشریه منتشر کنند. (مأخذ: پیش‌نویس آیین نامه نشریات علمی پژوهشی). کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور در نوبت‌های مختلف نشریات علمی پژوهشی را بررسی و ارزیابی می‌کند و در صورتی که معیارهای مورد نظر ایشان مراعات نشده باشد، نشریات با اقدامات مختلف مانند تنزل درجه نشریه علمی پژوهشی به علمی ترویجی مواجه می‌شوند.² نقد و ارزیابی از سوی هم‌قطاران متخصص³ از سال 1665 در

1. Grant

2. نمونه: تنزل درجه نشریه «پژوهش‌های تربیتی» وابسته به مؤسسه تحقیقات تربیتی دانشگاه تربیت معلم به علمی ترویجی پس از بررسی و ارزیابی مجدد انجام پذیرفت.

3. Peer review

مجامع علمی انجام می‌شود (ایزنهارت¹، 2002 به نقل از اتکینسون و جکسون، 1992). در واقع، مقالات علمی در نشریات از سوی جامعه متخصصان رشته و یا اجتماع علمی² به شرط مشارکت مقاله در تولید دانش ارزیابی می‌شوند (ایزنهارت، 2002). «اجتماع علمی، نهادی غیررسمی متشکل از کنشگران علم، انجمن‌های علمی و مجلات علمی تخصصی و... است که با هنجارها، روال‌ها و قواعد خود، ناظر بر روابی فعالیت‌های علمی است. کنشگران علمی، با ارائه نتیجه فعالیت‌های علمی خود، به دنبال این هستند که از اجتماع علمی، شناسایی و تأیید بستانند. چاپ مقاله آنها در مجلات علمی، ارجاع به آن مقالات از سوی دیگر اعضای اجتماع علمی و مانند آن از جمله پاداش‌هایی است که در این مبادله کنشگران علم در ازای کار علمی به دست می‌آورند» (فراستخواه، 1386). آگوست³ و میورسکین⁴ (1998) معتقدند گروه داوران مقالات علمی پژوهشی باید چهار معیار را مد نظر قرار دهند. اثربخشی⁵، کارآمدی⁶، عدم سوگیری و انصاف⁷ و ملاحظه نفع عامه⁸. علاوه بر این‌ها، به نظر آگوست و میورسکین داوران باید دارای سه خصیصه باشند. تخصص در حوزه موضوعی، دانش عمیق در باره سیاست‌ها و عملکردها در عرصه تعلیم و تربیت و دانش عمیق در باره دیدگاه‌های نظری یا رویکردهای روش‌شناختی در حوزه موضوعی (همان). در باره داوری و داوران سخن‌های دیگر هم گفته شده است که گاه به نظر می‌رسد کار داوری بسیار دشوار و سخت است؛ به ویژه که دارای نفع مادی نیست و داور در واقع به عنوان جزیی از جامعه متخصصان، از سر تواضع علمی، کاری که جامعه متخصصان به او سپرده است، انجام می‌دهد.

-
1. Eisenhart
 2. Scientific community
 3. August
 4. Muraskin
 5. Efficacy
 6. Efficiency
 7. Fairness
 8. Public accountability

تاریخچه انتشار مقالات علمی پژوهشی

تاریخ انتشار مقالات علمی را عموماً روز پنجم ژانویه 1965 می‌دانند؛ روزی که نخستین شماره هفته‌نامه فرانسوی با نام «نشریه اسکاوانس»¹ انتشار یافت (فتوحی، 1385). امروزه مقالات علمی پژوهشی، دارای اعتبار فراوان‌تری در مقایسه با سایر مدارک علمی هستند و در سال‌های اخیر مقاله‌هایی که در این نشریات منتشر می‌شوند، پخته‌تر و دقیق‌تر شده‌اند و تعداد مقاله‌های تک نفره در سال‌های اخیر کاهش یافته است در حالی که هشتاد درصد مقاله‌های نوشته شده در پایان قرن بیستم حاصل کار فردی محققان بود، امروزه تعداد مقاله‌های تک نویسنده حتی از نصف هم کم‌تر است. نشریات علمی اگر در فاصله زمانی منظم و با تواتر منتشر شوند جزء نشریات ادواری² محسوب می‌شوند (فتاحی، گیلوری و منصوریان، 1385). نشریات علمی بر اساس فاصله انتشار، تقسیم‌بندی موضوعی (عمومی، تخصصی و...)، نوع مخاطب (بزرگسال، جوان و...)، مکان یا حوزه انتشار، نوع ناشر (دولتی، نیمه دولتی، غیردولتی)، زبان انتشار (یک زبانه، دو یا چند زبانه)، محتوی (علمی - پژوهشی توصیفی و ترویجی و...)، نوع دسترسی (هزینه‌ای، رایگان) به انواع مختلفی تقسیم می‌شوند. نشریات علمی بر اساس نوع مقاله‌هایی که منتشر می‌کنند، درجات متفاوتی دارند که با عنوان مجله «نقد کتاب، آموزشی، مروری، علمی - ترویجی و علمی پژوهشی» شناخته می‌شوند. نشریه علمی پژوهشی که دارای اعتباری بیش از سایر نشریات است، نشریه‌ای ادواری است که دارای هیأت علمی معتبر است و اعضای آن باید دارای ضوابط خاصی باشند. اهداف انتشار نشریه‌های پژوهشی به شرح زیر است.

- معرفی و ارائه دستاوردهای جدید علمی پژوهشی؛
- ترویج و توسعه روش‌های نوین علمی؛
- ثبت و مستندسازی نظریه‌ها، اختراعات و کشف‌های علمی؛
- تسریع در انتشار و عرضه نتایج تحقیقات علمی؛
- ارتقاء دانش تخصصی صاحب‌نظران و کارشناسان؛
- ارتقاء مرتبه علمی استادان؛
- کمک به مسأله‌یابی و حل مسائل علمی و فنی؛
- ایجاد زمینه تبادل اندیشه و همکاری میان پژوهشگران داخل و خارج از کشور (فتاحی، گیلوری، منصوریان، 1385).

1. Journal des scavants

2. Periodicals

فتاحی، گیلوری و منصوریان (1385) مطالب ارائه شده در نشریات ادواری را از حیث نوع محتوا به علمی - پژوهشی، توصیفی و ترویجی، مروری، خبری و گزارشی، آماري و نشریه مرجع تقسیم می‌کنند. نشریاتی که علمی پژوهشی هستند مقالاتشان مستخرج از یک پروژه تحقیقاتی است که معمولاً به تولید علمی منجر می‌شود. در ایران، کمیسیون بررسی نشریات علمی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به نشریات ارزش و درجه علمی و پژوهشی اعطا می‌کند. اساساً مجله‌های علمی که از طرف مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی داخل و خارج از کشور انتشار می‌یابند به دلیل اینکه دارای هیأت تحریریه هستند و مقالات منتشره در آنها پس از داوری، از سوی صاحب‌نظران پذیرفته می‌شود، اعتبار علمی دارند. نشریات علمی پژوهشی بر حسب آیین نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور، نشریاتی هستند که مقاله‌های آن به ارائه یافته‌های جدید پژوهشی یا ارائه نظریه یا روش جدید در حل مسائل و توسعه علم و یا فناوری می‌پردازد و جامعه علمی آن را پژوهشی تلقی می‌کند، اعم از پژوهش‌های بنیادی، کاربردی و یا توسعه‌ای (1386) و نشریات علمی - ترویجی شامل نشریاتی است که مقاله‌های آن به ترویج زمینه‌ای از علوم در میان جامعه علمی مربوط می‌پردازد (فتاحی، گیلوری و منصوریان، 1385).

منصوری (به نقل از سمیعی، 1381) بر آن است که نشریات علمی نباید کشکول باشند، همچنین میان مقاله علمی - پژوهشی و مقاله ترویجی تفاوت وجود دارد. در مقاله ترویجی، معلومات موجود عرضه و بیان می‌شود؛ در صورتی که با مقاله علمی - پژوهشی گام تازه‌ای به پیش برداشته می‌شود و یا راه تازه‌ای گشوده می‌شود.

کیفیت نشریات و درجه و امتیاز آنها برای دانشگاهیان و پژوهشگران حائز اهمیت زیادی است، چون نشر مقاله در مجله‌ای که دارای اعتبار است، تاثیر بسزایی در جایگاه علمی نویسنده در نزد همکاران دانشگاهی خود، درجه‌بندی دانشگاه فرد و پاداش دانشگاه دارد (ازمایلونوپالس¹ و تیوه‌اراکیس² 2002 به نقل از کاتراکانوتل³، رازی محمد و برنارد، 2005).

فرایند داوری مقالات در نشریات علمی پژوهشی برای نویسندگان مقالات فرایندی است توأم با خوشحالی و نگرانی. پذیرش مقاله در این نشریات نشانگر آن

1. Mylonopoulos
2. Theoharakis
3. KaterattanakulL

است که جامعه علمی، ایده‌های نویسنده را مورد پذیرش قرار داده است و رد آن از طرف جامعه علمی موجب ناکامی و گاه سوء تفاهم می‌شود (مولاسیوتیس¹ و ریچاردسون²، 2004).

ارزیابی نشریات علمی پژوهشی

موضوع ارزیابی نشریات علمی پژوهشی در زمره مسائلی بوده است که در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مورد توجه بوده است. سمعی در مقاله خود تحت عنوان «به سوی تخصصی کردن مجلات علمی - پژوهشی» گزارش همایشی را آورده است که در سال 1380 در باره راه‌های تخصصی کردن مجلات حوزه علوم انسانی در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس برگزار شده و شرکت‌کنندگان در این باره هم‌اندیشی کرده‌اند (نامه فرهنگستان، اردیبهشت 1381). دیانی و شیردل (1386)، نیز در پژوهش خود به «بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقالات مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی با استاندارد ایزو 214³» پرداخته‌اند و براساس تقسیم‌بندی چکیده‌ها به چکیده راهنما و تمام‌نما نتیجه گرفته‌اند که این چکیده‌ها بیشتر از نوع چکیده‌های راهنمایند و در حوزه علوم انسانی چکیده‌های راهنما بیشتر از چکیده‌های تمام‌نما با استاندارد ایزو 214 مطابقت دارند و نیز راهنمای چکیده‌نویسی در این نشریه‌ها عناصر محدودی از استاندارد ایزو 214 را منعکس می‌کند.

نشاط دوست، مظاهری و آژهای (1381) نیز برای راهنمایی نویسندگان جوان - به ویژه - دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی سعی کرده‌اند در مقاله خود روش نگارش مقالات پژوهشی روان‌شناختی را بیان کنند.

عزیزی، زارعی، طریقت صابر و گرز (1380) در پژوهش خود به «بررسی کیفیت ذکر منابع در مقالات پژوهشی مجلات علمی - پژوهشی در جمهوری اسلامی ایران» پرداخته‌اند. یافته‌های تحقیق آنها نشان می‌دهد، از مجموعه مقالات مورد بررسی آنها،

1. Molassiotis

2. Richardson

3. استاندارد ایزو 214، استاندارد است که بر اساس آن معیار چکیده‌نویسی بیان شده است، به گونه‌ای که چکیده، نکات اصلی مقاله را به گونه‌ای بیان کند که خواننده با خواندن چکیده بتواند در مورد خواندن مقاله تصمیم‌گیری بکند.

در 76 درصد منابع مورد بررسی اشتباه وجود داشته است. 42 درصد آنها اشتباه اصلی و 69 درصد آنها فرعی بوده است. 54 درصد مقالات در قسمت نویسندگان مقاله، 38 درصد در قسمت عنوان مقاله، 20 درصد در قسمت عنوان مجله، 2 درصد در قسمت سال مجله، 6 درصد در قسمت شماره جلد مجله، 10 درصد در قسمت شماره صفحات و 33 درصد در قسمت نقطه‌گذاری اشتباه داشته‌اند. بر این اساس، نویسندگان مقاله به ارائه پیشنهادهای برای بهبود نحوه درج منابع در مقالات علمی- پژوهشی پرداخته‌اند.

ولایی، کوثریان، نصیری و موسوی (1385) نیز در پژوهشی به «بررسی کمی و کیفی مقالات مجله علمی - پژوهش دانشگاه علوم پزشکی مازندران از شماره 1 تا 47» پرداخته‌اند. این پژوهش، نشان می‌دهد نشریه مذکور قبل از تبدیل شدن به نشریه علمی پژوهشی، بیشتر حاوی مقالات مروری و معرفی موردی و در دوره بعد، مقالات عمدتاً حاوی مطالعات توصیفی و کارآزمایی بالینی و تجربی است. همچنین در این پژوهش، مقالات منتشر شده در نشریه مورد مطالعه از حیث عنوان، چکیده، مقدمه، یافته‌ها و بحث و نتیجه‌گیری ارزیابی شده‌اند.

ارشاد، قاراخانی و میرزایی (1384) در ارزیابی مقالات منتشر شده در نشریه انجمن جامعه‌شناسی ایران در خلال سال‌های 1382 تا 1383 کاربرگ‌های داوری این مقالات را بررسی کرده‌اند. یافته‌های ایشان نشان می‌دهد، عمده‌ترین اشکالات وارد شده از سوی داوران در سال‌های مذکور به طور کلی و به ترتیب اهمیت، ابعاد محتوایی و ساختاری (صوری) مقالات را در بر می‌گیرد. ابعاد دوگانه یادشده هر کدام در ذیل خود متغیرهای مؤثری را به ترتیب اولویت و اهمیت شامل می‌شوند. همچنین یافته‌های این پژوهش پس از کاربرد تکنیک تحلیل محتوا، حاکی از آن است که عمده‌ترین اشکالات و اصلاحات پیشنهادی داوران بیشتر ناظر بر روش تحقیق مقالات و مباحث نظری آنهاست، که مجموعاً 58 درصد از سهم کل اشکالات وارد شده بر مقالات را به خود اختصاص داده است.

اشکال داوری در نشریات علمی پژوهشی

اشکال داوری به نظر مولاسیوتیس¹ و ریچاردسون² (2004) به شرح زیر است:

داوری از سوی سردبیر، داوری از سوی داوران خارجی، داوری از سوی اعضای هیأت تحریریه نشریه (و در پاره‌ای موارد از سوی داوران خارجی)، داوری از سوی اعضای هیأت تحریریه و داوران خارجی (به صورت مشترک). داوری می‌تواند بی نام ولی یک طرفه باشد، یعنی فقط داوران نام نویسنده را بدانند ولی نویسندگان نام داوران را ندانند. یا نه داوران و نه نویسندگان یکدیگر را نشناسند. پاره‌ای نشریات اخیراً بازتر عمل می‌کنند و داوران و نویسندگان هر دو نام یکدیگر را می‌دانند.

به نظر مولاسیوتیس و ریچاردسون در شکل اخیر، داوری دقیق‌تر انجام می‌شود، میزان عدم پذیرش کم‌تر است و رابطه سازنده‌ای میان نویسندگان و داوران به وجود می‌آید که در نهایت منجر به اصلاح و بهبود مقاله می‌شود. البته در نشریاتی که تعداد متخصصان حوزه موضوعی آنها کم است این روش عملاً امکان‌پذیر نیست.

ولی مطالعات ریجر³ و بورج⁴ (2006) نشان می‌دهد که اکثر نویسندگان و داوران ترجیح می‌دهند که در هنگام داوری نامشان مشخص نشود. به نظر آنها، روش مذکور موجب مراعات انصاف و صداقت در داوران می‌شود و از تضادهای شخصی و اعمال نظر جلوگیری می‌شود.

روجوسکی⁵ و دومینکو⁶ (2004) می‌گویند در برخی از نشریات، داوران در حوزه مورد نظر با دیدگاه‌های مختلف و گاه متضاد در باره موضوع مقاله انتخاب می‌شوند. این شیوه به ارائه نظرهای انتقادی و سازنده در باره مقاله منجر می‌شود.

مقالاتی که داوری می‌شوند به ندرت در مرحله اول از سوی داوران پذیرش می‌شوند. پیشنهاد اصلاحات کلی، پیشنهاد اصلاحات جزئی و بررسی مجدد آنها از سوی داوران و یا عدم پذیرش مقاله وجوه محتمل داوری مقالات است. در مواردی که مقاله توصیه به اصلاح می‌شود، لزوماً مقاله پذیرفته نمی‌شود و ممکن است رفت و برگشتی میان داور و نویسنده برای نهایی شدن اصلاحات صورت گیرد. در مواردی که مقاله پذیرفته نمی‌شود، نویسنده گاه درخواست دریافت اشکالات داوران را می‌کند و گاه نیز در مواردی که به آنها اعتراض داشته باشد، اعتراض خود را به نشریه

1. Molassiotis
2. Richardson
3. Regehr
4. Bordage
5. Rojewski
6. Domenico

منعکس می‌کند. زمان اخذ مقاله تا داوری نهایی آن در نشریات مختلف، متفاوت است. برخی از نشریات در سال‌های اخیر زمان دریافت مقاله، تاریخ آغاز بررسی مقاله و تاریخ پذیرش مقاله را منعکس می‌کنند و در آیین نامه جدید نشریات علمی پژوهشی، این موضوع به صورت الزامی درآمده است. به طور معمول در نشریات علمی پژوهشی، ابتدا پس از دریافت مقاله، در هیأت تحریریه مطرح می‌شود و در صورتی که مقاله با اولویت‌های نگارشی نشریه سازگار باشد، مقاله برای چهار یا سه داور ارسال می‌گردد. اگر دو داور مقاله را رد کردند، حتی در صورت پذیرش دو داور دیگر، مقاله رد خواهد شد. در صورتی که حداقل سه داور مقاله را تأیید کردند و پیشنهاد اصلاح داشتند، اصلاحات پیشنهادی به نویسنده ابلاغ می‌شود. پس از اعمال اصلاحات، نویسنده مقاله، مقاله اصلاحی را با اقدامات انجام شده و تغییرات به عمل آمده به نشریه ارسال می‌کند. مقاله اصلاح شده در برخی از نشریات برای داوری که کمترین نمره را به مقاله داده است؛ فرستاده می‌شود و پس از نظر نهایی او در صورت پذیرش در نوبت چاپ قرار می‌گیرد، در صورتی که مقاله جدید و اصلاح شده از نظر داور نهایی مورد قبول نباشد، مجدداً مقاله برای نویسنده تا تأمین نظر داور بازگردانده می‌شود. در برخی از نشریات علمی پژوهشی، فرایند درخواست داوری مجدد در باره مقالات رد شده نیز تعریف شده است و نویسنده مقاله رد شده بر اساس ضوابطی که در نشریه مشخص شده است می‌تواند مقاله خود را ارائه مجدد¹ کند.

کار داوری در اغلب نشریات علمی پژوهشی داخلی که دولتی نیستند بی‌مزد و منت است و تنها انگیزه علمی، داوران نشریه را به این امر پر زحمت وا می‌دارد. فرایند داوری در مواردی که دانشجوی دکتری، نویسنده مقاله است و برای دفاع از رساله خود نیاز به پذیرش مقاله دارد یا استادی برای رسمی شدن خود، ترفیع و یا ارتقا ملزم به ارائه پذیرش مقاله است و یا ارائه پذیرش مقاله برای دریافت گرنت پژوهشی ضروری است، نویسنده را دچار نگرانی، شتاب و گاه سوء تفاهم می‌کند. در بهترین و آرمانی‌ترین شرایط، فرایند داوری در اغلب موارد کم‌تر از 3 ماه نخواهد بود. داوران بر اساس چارچوبی که قبلاً فهرست شده است، به داوری می‌پردازند. در فرم داوری علاوه بر متغیرهایی که اساس یک مقاله خوب علمی را تشکیل می‌دهند، معمولاً جایی نیز برای ارائه نظر داوران به صورت مشروح وجود دارد که نظر اصلاحی و یا دلایل رد مقاله به صورت مشروح نوشته می‌شود.

نگارش مقاله در واقع سهیم کردن دیگران در اندیشه‌ها و آراء خویش است. (حرى، 1380) بسیاری از بزرگان دانش و معرفت انگیزه اصلی نگارش را کسب رضایت خداوند دانسته‌اند و توصیه کرده‌اند که در نوشتن، پیوسته جانب حق، انصاف و نیکی را رعایت کنیم. ابن خلدون جامعه‌شناس مسلمان می‌گوید: شیفته آن باش که دست‌ها و انگشتان تو مطالب سودمند و نیکی بنویسد که در این دنیای فریبنده یادگاری نیک از تو به جا ماند، زیرا در روز رستاخیز و هنگام روبرو شدن انسان با فرمان برانگیختن و حشر همه کردار در پیش او نمودار می‌شود (نقل از صالحی، 1384)، فرایند پژوهش با پرسشی منتقدانه آغاز و با تکاپوی ذهنی پژوهشگر، راه حلی موقتی برای مسأله پیشنهاد می‌شود. پژوهشگر انتظار خود را در قالب فرضیه (حدس بخردانه)، بیان می‌کند. منابع اطلاعاتی مورد نیاز تحقیق مورد کاوش قرار می‌گیرد (مطالعه پیشینه تحقیق)، روش‌ها و ابزارهای گردآوری اطلاعات مشخص می‌گردد و انتظار محقق با انتخاب روش تحقیق مناسب مورد آزمون قرار می‌گیرد، داده‌های گردآوری شده با روش‌ها و نمونه‌های آماری مرتبط به آن تحلیل می‌شوند، میزان هم‌خوانی یا ناهم‌خوانی یافته‌ها با فرضیات یا سئوالات پژوهش در درجه اول و در نهایت با سایر تجارب انجام شده مورد بررسی قرار می‌گیرد، سرانجام مشکلات کار در قالب محدودیت‌های پژوهش توصیف و ضرورت تحقیق درباره جنبه یا جنبه‌های ناشناخته از مسأله مورد بررسی، در قالب پیشنهادات، ارائه می‌گردد.

میلر¹ و سرزان² (1984) برای آن که مقالات نشریات علمی- پژوهشی واجد اعتبار کافی باشند، فرایند زیر را لازم الاجرا می‌دانند.

- بیان اولویت‌های نگارشی نشریه: یکی از دلایل عدم چاپ مقاله در نشریات علمی، قطعاً عدم تناسب آن با سیاست‌ها و اولویت‌های نشریات علمی پژوهشی است، لذا نشریات باید به طور مشخص و دقیق سیاست‌های خود را روشن کنند.
- سبک نگارش مقالات: نشریه موظف است، سبک نگارش خود را به طور منظم منتشر کند. سبک نگارش نامناسب از دلایل دیگر رد مقالاتی است که به نشریات ارسال می‌گردد.

- **حذف نام نویسنده از مقاله:** مقالاتی که برای داوری ارسال می‌شوند، برای جلوگیری از سوگیری داوران باید بدون نام فرستاده شوند. متأسفانه برخی نشریات داخلی با این استدلال که داوران باید شجاعت نقد و داوری را داشته باشند، اقدام به درج نام نویسنده یا نویسندگان مقاله می‌کنند که به نظر نمی‌رسد این کار، علمی و عرف نشریات علمی پژوهشی باشد.
- **بازبینی اولیه مقالات از سوی سردبیر و یا تعدادی از اعضای هیأت تحریریه:** در اغلب نشریات مرسوم است که مقاله دریافتی را سردبیر یا برخی از اعضای هیأت تحریریه از جهات متفاوت مانند تناسب محتوای آن با نشریه بازبینی می‌کنند تا در صورتی که مناسب بود برای داوران ارسال شود.
- **ارسال مقاله برای داورانی که لزوماً جزء هیأت تحریریه نیستند:** برخی نشریات داوری را صرفاً از سوی اعضای هیأت تحریریه خود انجام می‌دهند. این کار به علت اشتغال هیأت تحریریه چندان مناسب نیست. ترکیبی از اعضای هیأت تحریریه و متخصصان بیرون از این دایره ترکیب مناسبی برای داوری است.
- **سردبیر یا افرادی به جز سردبیر داوران را انتخاب می‌کنند.** در نشریات، عرف آن است که هیأت تحریریه مسئولیت داوران را می‌پذیرند.
- **حداقل دو و حداکثر چهار نفر مسئولیت داوری را می‌پذیرند.**¹
- **داوران باید نظر خود را در فرم داوری ارسال کنند.** برای کاهش سوگیری در داوری لازم است فرمی که به دقت شاخص‌ها و معیارهای پذیرش مقاله را مشخص کرده است، برای داوران ارسال شود.
- **فرم داوری مقالات باید در نشریه منتشر شود.** چاپ فرم داوری به مؤلفان در ارسال مقاله مبتنی بر ضوابط نشریه کمک خواهد کرد.
- **فرم داوری یا نظر داوران برای نویسنده ارسال شود.** در برخی از نشریات از فرم‌های داوری سه نسخه تهیه می‌شود. نسخه‌ای برای نویسنده، نسخه‌ای برای سردبیر و نسخه‌ای برای بایگانی. ارسال فرم داوری مقاله برای نویسنده به او برای اصلاح و توجه به ضعف‌ها و قوت‌های مقاله خود کمک می‌کند تا در اصلاح مقاله و یا مراعات معیارها در مقالات بعدی خود از آنها استفاده کند.

1. در نشریات داخلی روش‌های متفاوتی به کار برده می‌شود. در برخی از نشریات مانند فصلنامه مطالعات برنامه درسی، مقاله برای چهار داور ارسال می‌شود. در صورتی که دو داور مقاله را رد کنند، مقاله رد می‌شود ولی برای تصویب مقاله و انتشار آن حداقل نظر مثبت سه داور ضروری است.

پیشنهادهای اجرایی

از آن جا که نشریات علمی پژوهشی وظیفه توسعه حرفه‌ای متخصصان قلمروهای علمی را به عهده دارند، برای کمک به نویسندگان این حوزه، این نشریات می‌تواند کارهای زیر را برای آموزش نویسندگان و محققان حوزه موضوعی خود انجام دهد.

- چاپ فرم داوری در نشریه برای آگاه کردن نویسندگان از تأکیدات داوران در ارزیابی مقالات؛
- ارزیابی و تجدید نظر در فرم داوری مقالات بر اساس بازخوردها و احیاناً تحقیقات؛
- برگزاری کارگاه آموزشی نگارش مقالات علمی پژوهشی برای نویسندگان جوان و یا کم‌تجربه؛
- برگزاری نشست هم‌اندیشی میان داوران حوزه تخصصی نشریه و تدوین.

رهنمودهای تفصیلی برای داوری در نشریات

- تهیه فهرست داوران نشریات به همراه گرایشات آنها جهت انتخاب مناسب داوران مقالات؛
- درج زمان داوری و پذیرش مقالات در نشریه؛
- انتقال نظر داوران به صورت تفصیلی به نویسندگان مقالات رد شده برای آگاه کردن آنها از نواقص مقاله و مراعات آنها در نگارش مقالات آتی؛
- معرفی نشریات بین‌المللی در نشریه برای ارائه الگوی نگارش مقاله‌های علمی پژوهشی؛
- انتخاب مقاله برتر و معرفی آن جهت ارائه الگوی نگارش مقاله‌های علمی پژوهشی.

منابع

- ارشاد، فرهنگ؛ قاراخانی، معصومه و میرزایی، سیدآیت‌اله (1384). تحلیل کاربرگ‌های داوری مقاله‌های مجله جامعه‌شناسی ایران. مجله جامعه‌شناسی ایران زمستان، 6 (4): 33-3.
- پیش‌نویس آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور (1386). معاونت پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- دیانی، محمدحسین و شیردل، شهلا (1386). بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقاله‌های مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی با «استاندارد ایزو 214». کتابداری و اطلاع‌رسانی، شماره 2 (پیاپی 38) تابستان.
- سمیعی گیلانی، احمد (1381). به سوی تخصصی کردن مجلات علمی - پژوهشی، نامه فرهنگستان، اردیبهشت؛ 5 (3) (19): 4-2.
- صالحی، کیوان (1384). در آمدی بر پژوهش نگاری. تهران: مرکز انتشارات سازمان سنجش آموزش کشور.
- عزیزی، فریدون؛ رییس‌زاده، فرید؛ زارعی، شبنم؛ طریقت صابر، گلبرگ و گرزن، رضا (1380). بررسی کیفیت ذکر منابع در مقالات پژوهشی مجلات علمی - پژوهشی در جمهوری اسلامی ایران. پژوهش در پزشکی، سال 25 شماره 4، صص 250-249، زمستان.
- فتاحی، رحمت‌الله؛ گیلوری، عباس و منصوریان، یزدان (1386). فراهم‌آوری نشریات ادواری. نشر دبیزش.
- فتوحی، محمود (1385). آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی. انتشارات سخن.
- فراستخواه، مقصود (1386). فرهنگ دانشگاهی و زندگی دانشجویی در ایران با تأکید بر اخلاق علمی سخنرانی در انجمن اخلاق در علوم و فناوری بر گرفته از http://iranethics.ir/printme-1_104_36_en.html
- نشاط دوست، حمیدطاهر؛ مظاهری، محمدعلی و اژه‌ای، جواد (1381). روش نگارش مقالات پژوهشی روان‌شناختی. مجله روان‌شناسی، تابستان؛ 6 (2) (پیاپی 22): 185-164.
- ولایی، ناصر؛ کوثریان، مهنوش؛ نصیری، ابراهیم و موسوی، سیده فاطمه (1385). بررسی کمی و کیفی مقالات. مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی مازندران، از شماره 47-1، تابستان 1384، دوره شانزدهم شماره 52 خرداد و تیر.

- August, D. and Muraskin, L.D. (1998, October). Strengthening the standards: Recommendations for OERI peer review. *Summary Report prepared for the National Educational Research Policy and Priorities Board*. Washington, DC: U.S. Department of Education.
- Eisenhart M. (2002). The paradox of peer review: Admitting too much or allowing too little? *Research in science education* 32:241-255
- Katerattanakul, P.; Razi Muhammad A.; Hn Bernard T. and Kam, Hwee-Joo (2005). Consistency and concern on IS journal rankings, *Journal of Information Technology Theory and Application (JITTA)*, 7:2, 1-20.
- Miller A. Carolyn. Serzan Sharon L (1984). Criteria for Identifying a Refereed Journal; *The Journal of Higher Education*. Vol. 55, No. 6. (Nov. - Dec.), pp. 673-699.
- Molassiotis A. and Richardson A. (2004). The peer review process in an academic journal; *European Journal of Oncology Nursing*. 8, 359-362
- Regehr, G. and Bordage, G. (2006). To blind or not to blind? What authors and reviewers prefer? *Medical Education*. 40: 832-839, Blackwell Publishing
- Rojewski, Jay W, Domenico, Desirae M. (2004). The art and politics of peer review; *Journal of career and technical education*. Vol. 20 No, spring page 41